

Dyskusje o zrównoważonym rozwoju i ochronie środowiska nierozzerwalnie wiążą się z zagadnieniem gwarancji prawnych. Systemy prawne w ich aktualnym kształcie bywają przedmiotem krytyki jako zbyt antropocentryczne oraz nadmiernie nakierowane na rozwój społeczno-gospodarczy, bez uwzględnienia w wystarczającym stopniu potrzeby ochrony przyrody. Według niektórych, środowisko naturalne nie jest jedynie źródłem zasobów, lecz wartością samą w sobie; żywym bytem, który zasługuje na prawa niezależne od woli człowieka. Na tej kanwie opiera się idea określana w literaturze anglojęzycznej mianem *Rights of Nature* (dalej: RoN) – praw natury lub przyrody. Budzi ona wiele kontrowersji, zarówno teoretycznych jak i praktycznych, jako koncepcja pozostająca w konflikcie z obecnymi regulacjami i tradycjami prawnymi. Podmiotowość prawna natury może godzić m.in. w swobodę działalności gospodarczej.

Chociaż radykalne zmiany bywają potrzebne, w tym przypadku niejasne jest, czy oparcie ochrony środowiska na RoN przyniosłoby wymierne korzyści. Ta niejasność staje się coraz bardziej problematyczna: choć pierwsze akty prawne uwzględniające RoN zostały wydane dopiero na początku XXI w., koncepcja praw przyrody pojawia się w coraz większej liczbie kontekstów i jest rozważana jako fundament nowych polityk ochrony środowiska. Z prawami przyrody wiąże się nadzieje m.in. w zakresie utrzymania dziedzictwa naturalnego, walki ze zmianami klimatu, ochrony obszarów polarnych czy ograniczenia eksploatacji ciał niebieskich. Ze względu na konieczność dostosowania wielu elementów systemów prawnych, od definicji po procedury, implementacja RoN może być jednak kosztownym doświadczeniem, które wywoła niepożądane efekty.

Głównym zadaniem projektu jest ocena, czy RoN to adekwatny, niezbędny i proporcjonalny środek realizacji celów zrównoważonego rozwoju, które zakładają równowagę pomiędzy dbałością o środowisko a rosnącymi potrzebami społeczno-gospodarczymi. Zamierzamy przyjąć krytyczny punkt widzenia, weryfikując kolejno zarzuty stawiane koncepcji RoN. Prawa przyrody bywają kontestowane jako obcy kulturowo eksperyment prawny, który bazuje na nieaktualnych przesłankach i nie jest w stanie pokonać słabości klasycznego prawa ochrony środowiska. Jego cele potencjalnie mogą być osiągnięte mniej kontrowersyjnymi metodami, które nie wymagają zmiany aksjologicznych fundamentów prawa. Co więcej, oparcie praw przyrody na ideach służących dotychczas interesom człowieka może okazać się niemożliwe, a ich uzasadnienie – trudne do przyjęcia dla wielu społeczeństw. Wstępna analiza pozwala przypuszczać, że rozwiązania czerpiące z RoN okażą się niezdolne do zastąpienia rozwiązań opartych bezpośrednio na Celach Zrównoważonego Rozwoju, zdefiniowanych przez ONZ w Agendzie 2030.

Dotychczasowe badania nad RoN poświęcają dużo uwagi korzeniom praw przyrody, wywodzonym przede wszystkim z filozofii ludów tubylczych. Nie jest przypadkiem, że kolebką RoN stały się przede wszystkim były kolonie – skutkuje to jednak geograficznie wąskim ujęciem przyjmowanym przez wielu autorów. Naszą ambicją jest spojrzenie na problematykę RoN przez pryzmat prawnomiędzynarodowy i prawnoporównawczy, by oszacować szanse na powodzenie tej koncepcji w innych kulturach prawnych oraz na poziomie ponadpaństwowym. Chcemy także uporządkować debatę, oddzielając prawa przyrody od innych pojęć – takich jak prawa zwierząt – które są często rozpatrywane łącznie z racji powiązania tematycznego, ale mają inne podłoże i wywołują odmienne konsekwencje.

Choć badania będą skupiać się przede wszystkim na prawie, uwzględnimy w nich osiągnięcia innych nauk, zwłaszcza filozofii, politologii, antropologii, religioznawstwa, socjologii, ekonomii, geografii i biologii. To interdyscyplinarne podejście, integrujące teoretyczne ustalenia różnych nauk, jak i wyniki zastosowania RoN, pozwoli nam na kompleksową analizę kolejnych sytuacji problemowych – zarówno zaistniałych, jak też hipotetycznych. Efektem projektu mają być publikacje: monografie w języku polskim i angielskim oraz seria artykułów naukowych w języku angielskim. Planujemy również prowadzić wywiady z osobami zaangażowanymi w prawną ochronę natury – w tym przedstawicielami ludów tubylczych – i zamieszczać ich podsumowania na stronie internetowej projektu. Całość osiągniętych rezultatów będzie stanowić wartościowe źródło informacji i opinii dla badaczy, decydentów, prawników-praktyków oraz obywateli zainteresowanych problematyką ochrony środowiska.